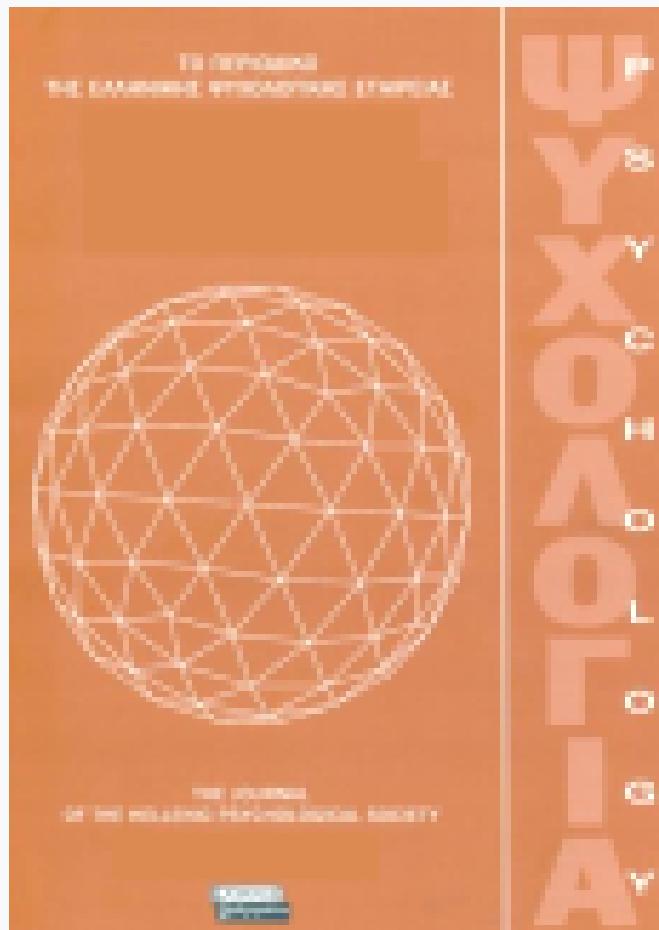

Psychology: the Journal of the Hellenic Psychological Society

Vol 1, No 3 (1992)

Μία κοινωνιοψυχολογική προσέγγιση του τρόπου πρόσληψης των ελληνικών κοινωνικών κατηγοριών

Άννα Μαντόγλου

doi: [10.12681/psy_hps.24144](https://doi.org/10.12681/psy_hps.24144)

Copyright © 2020, Άννα Μαντόγλου

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/).

To cite this article:

Μαντόγλου Ά. (2020). Μία κοινωνιοψυχολογική προσέγγιση του τρόπου πρόσληψης των ελληνικών κοινωνικών κατηγοριών. *Psychology: The Journal of the Hellenic Psychological Society*, 1(3), 14–29.
https://doi.org/10.12681/psy_hps.24144

Μια κοινωνιοψυχολογική προσέγγιση του τρόπου πρόσληψης των ελληνικών κοινωνικών κατηγοριών

Άννα Μαντόγλου

Πάντειο Πανεπιστήμιο Πολιτικών και Κοινωνικών Επιστημών

Περίληψη

Η πολιτική κατηγοριοποίηση του ελληνικού πληθυσμού σε “αριστερές”/“προοδευτικές”-“δεξιές”/“συντηρητικές” δινάμεις, που πρωτοεμφανίστηκε με την ίδρυση του ΚΚΕ (1920) και λειτούργηκε έμπρακτα μέχρι την πτώση της στρατιωτικής δικτατορίας (1974), καθόρισε τις κοινωνικές αναπλακατίσματις και πρωτικές του ελληνικού λιανί. Η κεντρική υπόθεση αυτού τον άρθρου είναι ότι με τη μεταπολέμετη, και ιδιαίτερα στις μέρες μας, η κατηγοριακή αιτή πρόσληψη τριποποιήθηκε. Η υπόθεση αυτή ελέγχθηκε μέσκι από τις απαντήσεις που έδικτηκαν δύο κοινωνικές ομάδες υποκειμένων (άτομα της γενιάς της μεταπολέμετης και άτομα της μεταπολεμικής γενιάς) για τη χαρακτηρική-αντικειμενική, φιλονιζιστική-αντινιζιστική στάση 15 κοινωνικών κατηγοριών και για την αριστερά-δεξιά πολιτική των τοποθετημάτων.

Αντικείμενο αυτού του άρθρου αποτελεί η προσέγγιση του τρόπου πρόσληψης των ελληνικών κοινωνικών κατηγοριών (εργάτες, αγρότες, εργολαβές, φοιτητές, κλπ.). Με άλλα λόγια, το άρθρο έχει σκοπό να μελετήσει τον τρόπο με τον οποίο οι ελληνικές κοινωνικές κατηγορίες ταξινομούνται σε “δεξιές-αριστερές”, “ριτσιστικές-αντιριτσιστικές” και “νιζιστικές-αντινιζιστικές”, στην ελληνική κοινωνία της μεταπολέμετης.

Οι ιδεολογικές και πολιτικές συγχρονίσεις του 20ου αιώνα είχαν ως αποτέλεσμα να πολωθούν οι πληθυσμοί της Ευρώπης μέσα από τις κατηγοριακές διακρίσεις: “δεξιά-αριστερά”, “ριτσιστικός-αντιριτσισμός”, “νιζισμός-αντινιζισμός”. Στον ελληνικό χώρο, η πόλωση αιτή εντοπίζεται μέσα σε μια περίοδο που αρχίζει με την επαρχάτηση των καπιταλισμού στο μεσοπόλεμο. Πιο συγχρεψιμένα, η κατηγοριοποίηση δεξιά-αριστερά δημιουργήθηκε, αφενός, μέσα από την ανάδιπτη του εργατικού κινήματος, την ίδρυση του ΚΚΕ και τη διάδοση της κοινωνιοτικής ιδε-

ολογίας (ιδιαίτερχι με την άριξη των Ελλήνων προστρίψων της Μικράς Ασίας) και, αρετέρου, την ανταπάντηση της πολιτικής εξουσίας, το 1929, με το Ιδιώνυμο Αδίκημα (Ν. 4229/1929) με το οποίο αντιμετωπίζοταν ο “κοινωνιοτικός κενδύνος” (διωξή των κοινωνιονιστών). Κατά την περίοδο του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα (1941-1944), η αριστερά κινημάρχησε στο επίπεδο της πολιτικής σπηλής και απέσπασε την εινοϊκή στάση των λαϊκών μαζών. Η αποφασιστική συμφευγή της στον αγώνα κατά των Γερμανών κατακτητών καθόρισεν την πιο πάνω κινηματογράφη, η οποία διώσει δε δημόσιες πολιά. Κατά την περίοδο του εμπριλίου πολέμου ανατράπηκε υπέρ της δεξιάς. Η τελευταία δεν περιορίστηκε στη νική της στο στρατιωτικό επίπεδο. Με τον αναγκαστικό νόμο 509/1947 που αναφερόταν στην ασφάλεια του κοινωνικού καιθεοπάτος έθετε και εκτός νόμου το Κοινωνιοτικό Κόδιμα. Με το τέλος του εμπριλίου πολέμου (1949) και μέχρι το στρατιωτικό πραξικόπετημα (1967) η

κινέαρχη κοινωνική ομάδα κατηγοριοποιίων τον ελληνικό λαό σε πολίτες πρότης και δεύτερης κατηγορίας. Είναι γνωστή, για παράδειγμα, η διάκριση μεταξύ των “δεξιών-εθνικοφρόνων”, αφενός, και “ αριστερών-κομμουνιστών-προδοτών ”, αφετέρου.

Όσον αφορά τις κατηγοριακές διακρίσεις: ρατσισμός-αντιρατσισμός, ναζισμός-αντιναζισμός, αυτές εντοπίζονται στην περίοδο 1941-1944. Κατά τον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα, η σιντριπτική πλειοψηφία του ελληνικού πληθυσμού πάλεψε κατά των Γερμανών ναζιστών (οι οποίοι ήταν τιντόχρονα και ρατσιστές, δύοτι διέδιδαν την ανωτερότητα της φιλής τους) και τιν τινεργατών-δοσιλόγων (Τσουκαλάς, 1987, σ.19). Μετά την ήττα των Γερμανών και μετά το τέλος του εμφυλίου πολέμου η δεξιά επικράτησε στην Ελλάδα για δεκαετίες. Θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς ότι η επικράτηση αυτή είχε ιως αποτέλεσμα την για πολλά χρόνια διατήρηση ιδεών και τάσεων που θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ρατσιστικές. Για παράδειγμα, ρατσιστικές ιδέες εντοπίζονται και μέσα από τις αναλύσεις των σχολικών βιβλίων της περιόδου μέχρι το 1974 (Φραγκούδακη, 1979. Δημιαράς, 1983), όπου εμφανίζεται να εξηντάται το ελληνικό πνεύμα και να επαινείται ο νρωμός (“κατεξοχήν ελληνική ιδιότητα”) και η ανωτερότητα της ελληνικής φιλής.

Με την ήττα των Γερμανών, κατά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, τα μέσα μαζικής επικοινωνίας επιδόθηκαν, σε όλες τις ειδικοπανές χώρες, σε μια καμπάνια, που συνεχίζεται μέχρι τις μέρες μας, κατά τον ναζισμόν. Στην Ελλάδα, το 1974, κατέφευγε το τμήμα της δεξιάς που συνεργάστηκε με τους Γερμανούς ναζιστές-ρατσιστές και επιτράπηκε η δράση των κομμουνιστικών κοιλάτων.

Τι μπορούμε να υποθέσουμε, αν στηριχτούμε στην πιο πάνω συνοπτική παροισίαση; Η κατηγοριακή διάκριση δεξιά-αριστερά, ρατσισμός-αντιρατσισμός, ναζισμός-αντιναζισμός και η συσχέτιση/ αντίθεση: δεξιά, ρατσισμός, ναζισμός - αριστερά, αντιρατσισμός,

αντιναζισμός συνεχίζονται να λειτοιχογούν στην Ελλάδα μέχρι τις μέρες μας ή, μήπως, τροποποιήθηκαν ή/και έπαψαν να υπάρχουν, με την αλλαγή που έγινε το 1974 και με την επέδραση που είχε η καμπάνια των μέσων μαζικής επικοινωνίας κατά του ναζισμού; Αυτό είναι το βασικό ερώτημα στο οποίο θα προσπαθήσουμε να απαντήσουμε με την εμπειρική έρευνα που ακολούθει και το οποίο μας καθιδρύσε και την επιλογή του δείγματός μας που συντίθεται από δύο ομάδες: άτομα της γενιάς της μεταπολέμευσης και άτομα της γενιάς των εμφυλίου και της δικτατορίας. Τα άτομα αυτά κλήθηκαν να απαντήσουν σε ένα ερωτηματολόγιο γνώμης για τις κοινωνικές κατηγορίες στην Ελλάδα.

Είναι γνωστό ότι η πρόσληψη του ερεθίσμιατος/πληθυσμού - στη συγχρηματική περίπτωση του πληθυσμού που ομαδοποιείται σε κοινωνικές κατηγορίες- είναι το αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης των χαρακτηριστικών των ατόμων και του περιβάλλοντος. Αυτό σημαίνει ότι οι κοινωνικές αξέσες και τα βιώματα παρεμβαίνουν σε αυτή την πρόσληψη. Επομένως, θα μπορούσε να θέσει κανείς το ερώτημα εάν, στις μέρες μας, η αξιολογικά χρηματισμένη κατηγοριακή διάκριση του ελληνικού πληθυσμού σε αριστερούς και δεξιούς έχει μεγαλύτερη διαφορική αξία για τα άτομα της γενιάς των εμφυλίου και της δικτατορίας από ό,τι για τα άτομα της γενιάς της μεταπολέμευσης.

Οι κατηγοριες επιβάλλονται στα άτομα βάσει ενός δεδομένου αξιολογικού πλαισίου του κοινωνικού περιβάλλοντος (Taifel & Forgas, 1990) και τα άτομα κατατοπίζονται, πληροφορούνται και διαμορφώνονται απόψεις για συγχρηματικές κοινωνικές κατηγορίες. Φαίνεται, λοιπόν, ότι οι ομάδες στις οποίες ταξινομούνται τους άλλους έχουν σχέση με την κοινωνική και προσωπική μας ταυτότητα (Turner, 1990). Η κατηγοριοποίηση των κοινωνικών κατηγοριών από τα άτομα της γενιάς της προδικτατορικής και δικτατορικής περιόδου αναμένεται να είναι φορητούμενες από τις αξέσεις των κοινωνικού περιβάλλοντος που τις έπλασε, ενώ η αντίστοιχη κατηγο-

ριοποίηση των ατόμων της γενιάς της μεταπολέμευσης αναμένεται να είναι περισσότερο μετριοπαθής.⁷ Ή διαφορετικά, οι πολιτικοκοινωνικές αλλαγές της μεταπολέμευσης που καθόρισαν τα βιώματα και τις αναπαραστάσεις της γενιάς της αναμένεται να έχουν μεταβάλει τον τρόπο με τον οποίο γίνονται αντιληπτές οι κοινωνικές κατηγορίες από τα υποκείμενα. Ωστόσο, κάποια αλλαγή στον τρόπο ταξινόμησης των κοινωνικών κατηγοριών προς την κατεύθυνση μιας μετριοπάθειας, δύσον αφορά και τα άτομα της μεταπολεμικής γενιάς, θα πρέπει να εμφανισθεί επίσης, διότι η πρόσληψη των κοινωνικών κατηγοριών αναμένεται να προσαρμοσθεί στο πνεύμα των καιρών.

Η προύνσα μελέτη δομείται πάνω σε δύο έννοιες. Η πρώτη αφορά τις "κοινωνικές αναπαραστάσεις" ή τον τρόπο πρόσληψης, όπως ήδη αναφέρθηκε, και η δεύτερη την "κατηγοριοποίηση": Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις, ή ο τρόπος πρόσληψης, ορίζονται σαν η διαδικασία και το αποτέλεσμα μιας γνωστικής και κοινωνικής διεργασίας μέσα από την οποία ένα άτομο ή μια ομάδα ανασυγχροτεί την πραγματικότητα με την οποία βρίσκεται αντιμέτωπη και της αποδίδει μια ιδιαίτερη σημασία. Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις είναι το αποτέλεσμα σύνθετων κοινωνικών σχέσεων που εγκαθιδρύονται ανάμεσα στο υποκείμενο και το αντικείμενο. Αυτές οι σχέσεις που μπορεί να είναι πραγματικές ή/και φανταστικές, αντικειμενικές ή/και υποκειμενικές οργανώνουν την αναπαράσταση, της οποίας η σημαντικότερη λειτουργία είναι η ιδιοποίηση του περιβάλλοντος κόσμου από το υποκείμενο, έτοις ώστε να εξασφαλίζεται η επικοινωνία στο επίπεδο της καθημερινής ζωής.

Σύμφωνα με τον Abric (1987), κάθε κοινωνική αναπαράσταση συντίθεται από τρία στοιχεία: έναν κεντρικό πυρήνα, τα γύρω από αυτόν περιφερειακά στοιχεία και ένα σύστημα κατηγοριοποίησης. Ο κεντρικός πυρήνας της αναπαράστασης ορίζεται ως οποιοδήποτε στοιχείο -ή σύνολο στοιχείων- που δίνει στην αναπαράσταση τη σημασία της και τη συνοχή της. Ως περιφερειακά στοιχεία της

αναπαράστασης ορίζονται το σύνολο των πληροφοριών, στάσεων και πίστεων που οργανώνονται γύρω από τον κεντρικό πυρήνα: Όσο για το σύστημα κατηγοριοποίησης, αυτό αποτελεί τη δυναμική σύνθεσης, διατήρησης και εξέλιξης της αναπαράστασης. Για τον Abric, "ένα η ιδιαιτερότητα μιας αναπαράστασης είναι να παράγει ένα σύστημα κατηγοριοποίησης, η ίδια εξαρτάται από αυτό; διότι είναι από το προϋπάρχον σύστημα κατηγοριοποίησης του ατόμου ή του κοινωνικού περιβάλλοντος που η κοινωνική αναπαράσταση μπορεί να εμφανισθεί και να συγχροτηθεί" (1987, σ. 71). Η κατηγοριοποίηση επιτρέπει την εισωτερική συνοχή της αναπαράστασης και της διατήρησής της μέσα στο χρόνο. Αυτό γίνεται διότι η ιδιοποίηση του περιβάλλοντος μέσα από ένα προϋπάρχον σύστημα κατηγοριοποίησης θέτει σε κίνηση μια γνωστική διαδικασία φιλτραρίσματος των πληροφοριών, ή ακόμα και επανερμηνείας των αντιφατικών πληροφοριών, για να εξασφαλιστεί η γνωστική ισοδρομία του υποκειμένου. Ας δούμε δύμως πώς ορίζεται η κατηγοριοποίηση.

Η κοινωνική κατηγοριοποίηση ορίζεται σαν μια γνωστική διαδικασία ταξινόμησης του περιβάλλοντος κόσμου σε κατηγορίες. Τα άτομα, για να συστηματοποιήσουν το πολύπλοκο κοινωνικό περιβάλλον (άτομα, γεγονότα, αντικείμενα, κτλ.) και να το ελέγχουν, προβαίνουν σε απλοποιητικές κατατάξεις δύμοιων ή ισοδύναμων ερεθισμάτων, τις οποίες οργανώνουν σε διακριτές κατηγορίες. Η κατηγοριοποίηση εξαρτάται από τις κοινωνικές αξίες, τον πολιτισμό και τις κοινωνικές αναπαραστάσεις της κάθε κοινωνίας, και η σημασία της έρχεται στο γεγονός ότι δεν περιορίζεται στο γνωστικό επίπεδο. Έχει συνέπειες πρακτικές: προβλέπει και προσανατολίζει τη δράση των ατόμων. Η κατηγοριοποίηση, η οποία αναδύεται μέσα από τη συγκρούσιακή σχέση του ατόμου ή της ομάδας και των πραγματικών/κοινωνικών ή φυσικών σχέσεων, έχει την ικανότητα να πλέθει αυτές τις τελευταίες. Κατά ένα γενικό τρόπο μπορούμε να πούμε ότι η κατηγοριοποίηση δη-

μιουργεί τις πραγματικές σχέσεις που τη δημιουργησαν.⁷ Ή για να ταυτολογήσουμε, η κατηγοριοποίηση, ως συστατικό στοιχείο των κοινωνικών αναπαραστάσεων (Abric, 1987), μπορεί να μας δείξει ότι μεταξύ εξωτερικών/κοινωνικών σχέσεων, αντικειμενικών ή υλικών συνθηκών και εσωτερικών/ψυχολογικών δεν υπάρχει σχέση προτεραιότητας και καθορισμού. Υπάρχει σχέση συγχρονισμάτων/διαλεκτική (Moscovici, 1988).

Η αμφισβήτηση του μπιχαβιοριστικού υποδείγματος Ερεθίσμα-Απάντηση (Ε-Α) διδήγησε τους ερευνητές στον ορισμό ενός πολυπλοκότερου γνωστικού μοντέλου, στο οποίο υπεισέρχεται το Άτομο ως διαμεσολαβητής του Ερεθίσματος και της Απάντησης (Ε-Ατ-Απ). Στη συνέχεια, με την εξέλιξη των ερευνών πάνω στις κοινωνικές αναπαραστάσεις, οι οποίες ορίζονται σαν μια δυναμική κοινωνιογνωστική αναδόμηση του περιβάλλοντος, ο Moscovici (1969) υποστήριξε ότι οι κοινωνικές αναπαραστάσεις καθορίζουν τόσο το Ερεθίσμα δύο και την Απάντηση, διότι δεν υπάρχει ορίζη μεταξύ του εσωτερικού και εξωτερικού κόσμου του Ατόμου. Είναι μια σχέση χωρίς αρχή και τέλος. Το μοντέλο που προκύπτει από αυτή τη σχέση είναι: Άτομο-Ερεθίσμα-Άτομο-Απάντηση (Ατ-Ε-Ατ-Απ). Αυτό σημαίνει ότι τις πληροφορίες που δέχεται ένα άτομο δεν μπορεί να τις επεξεργαστεί παρά μόνο εάν προϋπάρχουν γνωστικά σχήματα, δηλαδή γνωστικές κατηγορίες, τα οποία καθορίζουν και οργανώνουν τις καινούργιες πληροφορίες.

Συμπερασματικά, λοιπόν, μπορούμε να γράψουμε ότι μια νέα κοινωνική αναπαράσταση καθορίζεται από μια προϋπάρχουσα και το αντίστροφο, μέσα από το γνωστικό σύστημα κατηγοριοποίησης που εμπεριέχουν. Το προϋπάρχον σύστημα κατηγοριοποίησης καθορίζει το νέο, μέσα από την επεξεργασία/ταξινόμηση του περιβάλλοντος κόσμου, και το νέο καθορίζει το προϋπάρχον μέσα από την ανάπλαση/προσαρμογή του.

Μέθοδος

Υποκείμενα

Σε αυτή την έρευνα έλαβαν μέρος 125 άτομα τα οποία κατανεμήθηκαν σε δύο ομάδες. Την πρώτη ομάδα την αποτελούσαν 62 φοιτητές και φοιτήτριες των τμημάτων Ψυχολογίας και Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου, ηλικίας 18-22 χρονών (γενιά της μεταπολίτευσης). Η δεύτερη ομάδα αποτελούνταν από άτομα και των δύο φύλων, ηλικίας 40 χρονών και άνω (μεταπολεμική γενιά).

Ερωτηματολόγιο

Τα θέματα του ερωτηματολογίου πάνω στα οποία ζητήσαμε από τις δύο κοινωνικές ομάδες του δείγματός μας να μας πουν τη γνώμη τους ήταν δύο θέματα επίκαιαρα, που απασχολούσαν έντονα τα μέσα μαζικής ενημέρωσης των καιρό που κατασκευάστηκε το ερωτηματολόγιο (Νοέμβρης, Δεκέμβρης 1992). Τα θέματα αυτά αναφέρονταν: α) στο πρόβλημα των Αλβανών, που αφορά κατά κύριο λόγο τον ελληνικό χώρο, και β) στην αναζωπύρωση του ναζιστικού φαινομένου που είναι γενικότερο πρόβλημα (και που άγγιξε άμεσα τους Έλληνες, ιδιαίτερα με την υπόθεση της Ελληνίδας μαθήτριας στη Γερμανία που χάραξαν, με μαχαίρι, στο πρόσωπό της τον αγκυλωτό σταυρό). Με αφορμή την επίμονη εμφάνιση αυτών των δύο κοινωνικών προβλημάτων, τα οποία προβλήθηκαν με κάποια συναισθηματική φροτιστική από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης (αρνητική και ως προς τους Αλβανούς και ως προς το νεοναζιστικό φαινόμενο), κατασκευάσματε ένα μικρό ερωτηματολόγιο γνώμης που μετράει τον τρόπο με τον οποίο οι δύο ομάδες υποκείμενων αντιλαμβάνονται το “ρατσισμό” και τις “φιλοναζιστικές” στάσεις των κοινωνικών κατηγοριών που τους προτείνονται.

Ερωτηματολόγιο γνώμης. Σε ένα ερωτηματολόγιο γνώμης προτείνονται 15 κοινωνικές κατηγορίες (χληρικοί, πανεπιστημιακοί, αξιωματικοί του στρατού, φοιτητές, καλλιτέχνες, εργοπλιστές, βιομήχανοι, εργάτες, δημόσιοι υπαλληλοί, αγρότες, μαθητές, γηνιαίκες, πολιτικοί, ελεύθεροι επαγγελματίες, έμποροι) και τα υποκείμενα καλοίνται να εκφράσουν, χρησιμοποιώντας επτάβαθμιες κλίμακες (1=απόλυτη διαφορών, 7=απόλυτη συμφωνία), το βαθμό στον οποίο, κατά την άποψή τους, η καθεμία από τις κοινωνικές κατηγορίες συμφωνεί ή διαφωνεί με τρεις ερωτήσεις που αναφέρονται στο φυνδιμένο των Αλβανών (οι δύο πρώτες) και στο νεοναζιστικό φυνδιμένο (η τρίτη).

Πρόστιμη ερώτηση: “Η μαζική είναση των Αλβανών στην Ελλάδα συνεπάγεται την αύξηση του ποσοστού της ανεργίας και της εργληματικότητας”. Σε ποιο βαθμό πιστεύετε ότι η καθεμία από τις παρακάτω κοινωνικές κατηγορίες διαφωνεί ή συμφωνεί με αυτή την πρόταση;

Δεύτερη ερώτηση: Για το παρεπάνω πρόβλημα των Αλβανών (αύξηση της ανεργίας και της εργληματικότητας), υπάρχονταν δύο πιθανές λύσεις: η ένταξη τους (δοιολειά, βιοτούμπατα, παιδεία, κτλ.) ή η απέλαση τους. Σε ποιο βαθμό πιστεύετε ότι η καθεμία από τις παρακάτω κοινωνικές κατηγορίες συνηγορεί για τη μια ή την άλλη λύση;

Τρίτη ερώτηση: Σε ποιο βαθμό πιστεύετε ότι η καθεμία από τις παρακάτω κοινωνικές κατηγορίες θα αποδεχόταν να προσχωρήσει σε ένα νεοναζιστικό κίνημα στην Ελλάδα;

Μια τέταρτη ερώτηση ξητούσε από τα υποκείμενα να τοποθετήσουν πολιτικά, σε μια επτάβαθμη κλίμακα (1=έκρια δεξιά, 7=άκρια αριστερά), τις 15 κοινωνικές κατηγορίες.

Οι απαντήσεις των υποκειμένων στις τρεις πρώτες ερωτήσεις θα εμφανίσουν την κατηγοριακή πρόσληψη των κοινωνικών κατηγοριών σε ρατσιστικές/φιλοναζιστικές και αντιρατσιστικές/αντιναζιστικές, ενώ οι απαντήσεις της τέταρτης ερώτησης θα μιας εμφανίσουν την κατηγοριακή πολιτική πρόσληψη

των κοινωνικών κατηγοριών σε δεξιές και αριστερές.

Η γνωστική κατηγοριακή διάκριση/συσχέτιση ρατσιστής, ναζιστής, δεξιός-αντιρατσιστής, αντιναζιστής, αριστερός, τοιλάχιστον με την κακιάρη, δηλωμένη μορφή της, δε σηνιντέται. Στις μέρες μας, ο ρατσισμός, ο ναζισμός και η αρισταία πολιτική διάκριση “αριστερά-δεξιά” δεν είναι κοινωνικά επιθυμητές αξέις. Αντίστητα, ο αντιρατσισμός, ο αντιναζισμός και η μετριοπαθής πολιτική κατηγοριακή διάνωση έχουν γίνει νόρμα. Αιτούνται να εμφανιστεί και στις αναπαραστάσεις των υποκειμένων του δείγματός μας για τις κοινωνικές κατηγορίες που τους προτείνονται: η ταξινόμησή τους θα ακολουθήσει τις κοινά αποδεκτές κοινωνικές αξέις, ιδιαίτερα για τα άτομα της γενιάς της μεταπολίτευσης τα οποία “διαπαιδεγιογήθηκαν” με αυτές τις αξέις.

Αποτελέσματα

Τα παρακάτω αποτελέσματα δείχνουν τις συνολικές κοινωνικές αναπαραστάσεις των κοινωνικών κατηγοριών του δείγματος και τις διαφοροποιημένες κοινωνικές αναπαραστάσεις των κοινωνικών κατηγοριών, ανάλογα με το αν τα άτομα του δείγματος ανήκουν στη γενιά της μεταπολίτευσης ή στη μεταπολεμική γενιά.

Ρατσισμός των κοινωνικών κατηγοριών

Στον Πίνακα 1 απεικονίζονται οι μέσοι δρού της πρόσληψης των κοινωνικών κατηγοριών για τις δύο πρώτες ερωτήσεις και η ανάλυση διακύμανσης. Όπως μπορούμε να παρατηρήσουμε από την ανάγνωση του Πίνακα 1, για την ερώτηση της απόδοσης της αύξησης της ανεργίας και της εργληματικότητας στη μαζική είναση των Αλβανών, τα υποκείμενα τοις δείγματος έχονταν την τάση να πιστεύουν ότι οι κοινωνικές κατηγορίες αποδέχονται μάλλον παρά απορρίπτονται αυτή την

Πίνακας 1

Μέσος δρος της προσδοτηθεις των χοινωνικών κατηγοριών σχετικά με την ανεγγίξεις/ημετερότητα των Αλβανών και την απέναση ή ένταξη τους, και ανδρική διαχύτωντος (ή τυπική αποδοτική διενέστωση στην παιδεύση). Η ανεγγίξεις/ημετερότητα των Αλβανών ορίζεται με 1=απόδινη διαφορά ή 7=απόδινη οπιζότωνα. Η απέναση-ένταξη των Αλβανών ορίζεται με 1=απόδινη απέναση και 7=απόδινη ένταξη.

Κοινωνικές Κατηγορίες	Γενικός Μέσος Όρος (N=125)	Γενικός Μεταπολεμικής Γενιάς (N=62)	Μεταπολεμική Γενιάς F (N=63)	Μέσος Όρος (N=125)	Γενιά Μεταπολεμικής Γενιάς (N=62)	Μεταπολεμική Γενιά (N=63)
Κληρικοί	4.68 (1.74)	4.45 (1.41)	4.90 (1.99)	2.14	4.13 (1.95)	4.60 (1.81)
Πανεπιστημιακοί	4.61 (1.70)	4.84 (1.45)	4.38 (1.90)	2.29	4.10 (1.75)	4.35 (1.65)
Αξιωματικοί στρατού	5.32 (1.79)	5.65 (1.32)	5.00 (2.13)	4.14 *	2.45 (1.57)	2.47 (1.48)
Φορητές	4.51 (1.77)	4.73 (1.57)	4.30 (1.93)	1.81	3.76 (1.87)	3.95 (1.66)
Καλλιτέχνες	4.16 (1.58)	3.97 (1.17)	4.37 (1.89)	1.99	4.07 (1.70)	4.29 (1.25)
Επαγγελματίες	4.09 (1.92)	4.44 (1.75)	3.75 (2.03)	4.12 *	4.25 (1.82)	4.08 (1.60)
Βιοτεχνολογοί	3.97 (1.85)	4.23 (1.66)	3.71 (2.00)	2.42	4.45 (1.83)	4.32 (1.63)
Εργάτες	5.51 (2.05)	5.65 (1.79)	5.38 (2.29)	0.51	2.12 (1.47)	2.27 (1.53)
Δημόσιοι	5.21 (1.61)	5.10 (1.30)	5.32 (1.87)	0.58	2.59 (1.47)	2.98 (1.45)
Υπάλληλοι					2.21 (1.41)	2.21 (1.41)
Αγόρες	5.10 (1.77)	5.39 (1.31)	4.81 (2.10)	3.39	3.30 (1.87)	3.02 (1.55)
Μεθηρές	4.76 (1.59)	5.04 (1.20)	4.46 (1.87)	4.63 *	3.52 (1.68)	3.81 (1.56)
Γιαγκές	5.36 (1.86)	5.44 (1.66)	5.29 (2.05)	0.20	2.53 (1.62)	2.89 (1.72)
Πολιτικοί	4.64 (1.54)	5.02 (1.56)	4.27 (1.43)	7.77 **	3.50 (1.52)	3.54 (1.46)
Ελεφθεροί επαγγελμ. ή	4.78 (1.55)	5.00 (1.39)	4.56 (1.67)	2.60	3.59 (1.56)	3.73 (1.53)
Έμποροι	4.79 (1.55)	5.04 (1.32)	4.54 (1.72)	3.42	3.55 (1.58)	3.74 (1.49)

To * υποδηλώνει $p < .05$ και ** υποδηλώνει $p < .01$

απόδοση. Ειδικότερα, οι μικρότεροι μέσοι δροι εμφανίζονται για τις κοινωνικές κατηγορίες των βιομηχάνων ($MO=3.97$), των εφοπλιστών ($MO=4.09$) και των καλλιτεχνών ($MO=4.16$). Αυτές αναπαριστώνται ως ουδέτερες. Αντίθετα, οι μεγαλύτεροι μέσοι δροι παρατηρούνται για τις κοινωνικές κατηγορίες των εργατών ($MO=5.51$), των γυναικών ($MO=5.36$), των αξιωματικών του στρατού ($MO=5.32$), των δημιούρων υπαλλήλων ($MO=5.21$) και των αγροτών ($MO=5.10$). Κατά τα υποκείμενα, αυτές εμφανίζονται να διάκεινται θετικά προς την απόδοση. Όσο για τις υπόλοιπες κοινωνικές κατηγορίες (έμποροι $MO=4.79$, ελεύθεροι επαγγελματίες $MO=4.78$, μαθητές $MO=4.76$, κληρικοί $MO=4.68$, πολιτικοί $MO=4.64$, πανεπιστημιακοί $MO=4.61$ και φοιτητές $MO=4.54$), αυτές θεωρούνται ότι έχουν μια μικρή τάση μετριοπαθούς αποδοχής της απόδοσης.

Από τα σχόλια που έγιναν για μερικές από τις παραπάνω κοινωνικές κατηγορίες, κατά τη διάρκεια συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου, φαίνεται ότι οι εφοπλιστές και οι βιομήχανοι θεωρούνται ως ουδέτεροι, διότι χρησιμοποιούν τα φτηνά εργατικά χέρια των Αλβανών, ενώ οι εργάτες αποδέχονται την απόδοση, επειδή οι Αλβανοί ορίζονται ως ανταγωνιστές στο χώρο ζήτησης εργασίας. Οι αξιωματικοί του στρατού και οι γυναίκες συμφωνούν με την απόδοση, διότι πιστεύεται ότι οι πρώτοι είναι εναντίον δλων των ξένων και οι δεύτερες φοβούνται μην πέσουν θύματα βιασμού.

Για την ερώτηση της ένταξης ή απέλασης των Αλβανών (Πίνακας 1), η εικόνα που σχηματίζει το δείγμα μας για τις κοινωνικές κατηγορίες είναι ανάλογη με την προηγούμενη. Για το πρόβλημα της αύξησης του ποσοστού της εγκληματικότητας και της ανεργίας από τη μαζική είσοδο των Αλβανών, η λύση που εντοπίζεται τείνει προς την απέλαση τους. Οι εργάτες ($MO=2.12$), οι αξιωματικοί του στρατού ($MO=2.45$), οι γυναίκες ($MO=2.53$) και οι δημιόρων υπαλλήλοι ($MO=2.59$) θεωρείται ότι διάκεινται θετικά προς την απέλαση.

Οι αγρότες ($MO=3.30$), οι πολιτικοί ($MO=3.50$), οι μαθητές ($MO=3.52$), οι έμποροι ($MO=3.55$) και οι ελεύθεροι επαγγελματίες ($MO=3.59$) θεωρούνται ότι έχουν μια μετριοπαθή στάση απέναντι στην απέλαση. Ένώ οι βιομήχανοι ($MO=4.45$), οι εφοπλιστές ($MO=4.25$), οι πανεπιστημιακοί ($MO=4.10$), οι κληρικοί ($MO=4.13$), οι καλλιτέχνες ($MO=4.07$) και οι φοιτητές ($MO=3.76$) θεωρούνται ουδέτεροι ως προς την απέλαση-ένταξη των Αλβανών. Σύμφωνα με τα σχόλια μερικών υποκειμένων του δείγματος, αυτό οφείλεται στο ότι οι δύο πρώτες κατηγορίες τους εκμεταλλεύονται για να βγάλουν υπερέχρηδη, οι κληρικοί για λόγους ανθρωπιστικούς και οι πανεπιστημιακοί, οι καλλιτέχνες και οι φοιτητές για λόγους “αντιρατσιστικής” ευαισθησίας (η “αντιρατσιστική” ευαισθησία γίνεται αντιληπτή μέσα από την ουδέτερη στάση και δχι μέσα από την ένταξη).

Ο Πίνακας 2 παρουσιάζει τις συσχετίσεις (r Bravais-Pearson) για κάθε κοινωνική κάτηγορία ανάμεσα στις ερωτήσεις της “εγκληματικότητας/ανεργίας” και “απέλασης-ένταξης” των Αλβανών. Από την ανάγνωση του Πίνακα 2 διαπιστώνουμε ότι υπάρχουν στατιστικά σημαντικές αρνητικές συσχετίσεις (για $p<.01$ και $p<.001$) για όλες τις κοινωνικές κατηγορίες, πλην των πανεπιστημιακών.

Φαίνεται δηλαδή ότι δύο περισσότερο τα υποκείμενα συμφωνούν ότι οι Αλβανοί είναι υπεύθυνοι για την “εγκληματικότητα/ανεργία”, τόσο λιγότερο θεωρούν ότι πρέπει να ενταχθούν. Όσο για τους πανεπιστημιακούς, οι οποίοι τείνουν μάλλον να συμφωνήσουν με την πρώτη ερώτηση, εκφράζουν ουδετερότητα ως προς την απέλαση-ένταξη των Αλβανών.

Ο τρόπος με τον οποίο αναπαρίσταται η ρατσιστική στάση των κοινωνικών κατηγοριών από τις δύο ομάδες του δείγματος φαίνεται να διαφοροποιείται μερικώς (Πίνακας 1). Οι κοινωνικές κατηγορίες των αξιωματικών του στρατού ($F(1,123)=4.14$, $p<.05$), των εφοπλιστών ($F(1,123)=4.12$, $p<.05$), των μαθητών ($F(1,123)=4.63$, $p<.05$) και των πολι-

Πίνακας 2

Συντελεστές συσχέτισης (r Bravais-Pearson) μεταξύ των κοινωνικών κατηγοριών για τις ερωτήσεις που αναφέρονται στην αύξηση της εγκληματικότητας και της ανεργίας εξαιτίας των Αλβανών και στην ένταξη ή απέλασή τους (N=125)

Κοινωνικές Κατηγορίες	Εγκληματικότητα/Ανεργία /Απέλαση/Ένταξη
Κληρικοί	-.35 ***
Πανεπιστημιακοί	-.09
Αξιωματικοί στρατού	-.19 **
Φοιτητές	-.24 **
Καλλιτέχνες	-.24 **
Εφοπλιστές	-.35 ***
Βιομήχανοι	-.44 ***
Εργάτες	-.25 **
Δημόσιοι υπάλληλοι	-.24 **
Αγρότες	-.44 ***
Μαθητές	-.23 **
Γυναίκες	-.34 ***
Πολιτικοί	-.33 ***
Ελεύθεροι επαγγελματίες	-.46 ***
Έμποροι	-.26 **

** = p < .01 *** = p < .001

τικών ($F(1,123)=7.77$, $p<.01$) θεωρούνται ότι αποδίδουν την αύξηση της ανεργίας και της εγκληματικότητας στους Αλβανούς, περισσότερο από τα άτομα της γενιάς της μεταπολίτευσης από δι, τι από τα άτομα της μεταπολεμικής γενιάς. Αντίθετα, τα άτομα της μεταπολεμικής γενιάς, περισσότερο από τα άτομα της γενιάς της μεταπολίτευσης, πιστεύουν ότι οι κληρικοί ($F(1,123)=7.51$, $p<.01$), οι δημόσιοι υπάλληλοι ($F(1,123)=9.25$, $p<.01$) και οι γυναίκες ($F(1,123)=6.27$, $p<.01$) επιθυμούν την απέλαση των Αλβανών.

Ναζισμός των κοινωνικών κατηγοριών

Τα αποτελέσματα της τρίτης ερώτησης που αφορούν τις αναπαραστάσεις των κοινωνικών κατηγοριών σχετικά με την προσχώρησή τους σε ένα νεοναζιστικό κίνημα

(Πίνακας 3) δείχνουν ότι, κατά τα υποκείμενά μας, υπάρχει αρνητική στάση των κοινωνικών κατηγοριών ως προς την προσχώρησή τους σε ένα τέτοιο κίνημα. Από αυτή την αναπαράσταση εξαιρούνται οι αξιωματικοί του στρατού ($MO=4.10$), οι βιομήχανοι ($MO=3.65$) και οι εφοπλιστές ($MO=3.60$), οι οποίοι θεωρούνται ως ουδέτεροι.

Οι εκτιμήσεις της φιλοναζιστικής στάσης των κοινωνικών κατηγοριών διαφοροποιούνται δύο ομάδες του δείγματος. Τις στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ των ομάδων τις διακρίνουμε για τις κοινωνικές κατηγορίες των κληρικών ($F(1,123)=11.46$, $p<.001$), των εφοπλιστών ($F(1,123)=5.81$, $p<.01$), των βιομηχάνων ($F(1,123)=9.50$, $p<.01$), των εργατών ($F(1,123)=12.89$, $p<.001$) και των δημόσιων υπαλλήλων ($F(1,123)=9.54$, $p<.01$) (Πίνακας 3). Συγκεκριμένα, οι τρεις πρώτες

Πίνακας 3

Μέσος όρος της πρόσδοληψης των κοινωνικών κατηγοριών σχετικά με τη στάση τους σε ένα νεοναζιστικό κάνημα και ανάλυση διακρίματος (η τυπική απόδληση δίνεται μέσα στην παρένθεση). Η προσχώρησή σε νεοναζιστικό κάνημα οφείλεται με 1=απόλυτη άρνηση ως 7=απόλυτη αποδοχή.

Κοινωνικές Κατηγορίες	Γενικός Μέσος Όρος (N=125)	Γενιά Μεταπολεμικής (N=62)	Μεταπολεμική Γενιά (N=63)	F
Κληρικοί	2.58 (1.88)	2.03 (1.55)	3.13 (2.02)	11.49 ***
Πανεπιστημιακοί	2.00 (1.29)	1.98 (1.22)	2.02 (1.36)	0.02
Αξιωματικοί στρατού	4.10 (2.06)	4.11 (2.02)	4.08 (2.11)	0.01
Φοιτητές	2.46 (1.59)	2.53 (1.62)	2.38 (1.58)	0.28
Καλλιτέχνες	2.18 (1.35)	2.32 (1.24)	2.03 (1.45)	1.45
Εφοπλιστές	3.60 (1.76)	3.23 (1.42)	3.97 (1.98)	5.81 **
Βιομήχανοι	3.65 (1.69)	3.19 (1.40)	4.10 (1.84)	9.50 **
Εργάτες	2.20 (1.49)	2.66 (1.57)	1.75 (1.27)	12.89 ***
Δημάρκοι ιππάλληλοι	2.37 (1.39)	2.74 (1.38)	2.00 (1.31)	9.54 **
Αγρότες	2.35 (1.49)	2.31 (1.22)	2.40 (1.73)	0.11
Μαθητές	2.64 (1.56)	2.79 (1.52)	2.49 (1.61)	1.14
Γυναίκες	2.06 (1.25)	2.26 (1.16)	1.86 (1.31)	3.29
Πολιτικοί	2.89 (1.57)	2.92 (1.67)	2.86 (1.48)	0.05
Ελεύθεροι επαγγελματίες	2.71 (1.42)	2.89 (1.34)	2.54 (1.49)	1.87
Έμποροι	2.82 (1.36)	2.87 (1.25)	2.76 (1.47)	0.20

** = $p < .01$ *** = $p < .001$

κοινωνικές κατηγορίες (κληρικοί, εφοπλιστές και βιομήχανοι) εκτιμώνται ως περισσότερο φιλοναζιστικές από τα άτομα της μεταπολεμικής γενιάς. Τα άτομα της γενιάς της μεταπολίτευσης υποστηρίζουν εντονότερα τη φιλοναζιστική στάση των δύο τελευταίων κοινωνικών κατηγοριών (εργάτες και δημάρκοι ιππάλληλοι).

Πολιτική τοποθέτηση των κοινωνικών κατηγοριών

Η τέταρτη, τέλος, ερώτηση της πολιτικής τοποθέτησης των κοινωνικών κατηγοριών (Πίνακας 4) εμφανίζει μια πολιτική αντίληψη που περιστρέφεται, για αρχετές από τις προτεινόμενες κοινωνικές κατηγορίες, γύρων από το μέσον της επτάβαθμης κλίμακας. Βέβαια, για ορισμένες άλλες οι απαντήσεις είναι περισσότερο χρισματισμένες, όπως είναι για παράδειγμα η αριστερή πολιτική τοποθέτηση των εργατών (MO=5.42), η μάλιστα

λον αριστερή πολιτική τοποθέτηση των φοιτητών (MO=4.90) - παρόλο ποι η ΔΑΠ-ΝΔΦΚ έχεται για δύνοη συνεχή χρονιά πρόστιη στις φοιτητικές εκλογές- και καλλιτεχνών (MO=4.71), η δεξιά πολιτική τοποθέτηση των αξιωματικών του στρατού (MO=2.06), των εφοπλιστών (MO=1.87), των βιομήχανιν (MO=1.88) και των κληρικών (MO=2.70) και η μάλλον δεξιά πολιτική τοποθέτηση των έμπορων (MO=3.38).

Όσο για τις δύο ομάδες του δεύτητος, αιτές φαίνεται να διαφραγμούνται ως προς τις πολιτικές τοποθέτησεις τριών κοινωνικών κατηγοριών (Πίνακας 4). Η κοινωνική κατηγορία των κληρικών ($F(1,123)=6.14$, $p<.01$) γίνεται αντιληπτή ως περισσότερο δεξιά από τα άτομα της γενιάς της μεταπολίτευσης. Αντίθετα, οι κοινωνικές κατηγορίες των δημάρκων ιππάλληλων ($F(1,123)=5.05$, $p<.05$) και των μαθητών τοποθετούνται περισσότερο δεξιά από τα άτομα της γενιάς της μεταπολί-

Πίνακας 4

Μέσος όρος της πρόσδιληψης των κοινωνικών κατηγοριών σχετικά με την πολιτική τους τοποθέτηση και ανάλιση διακύμανσης (η τυπική απόκλιση δίνεται μόνιμη στην παρένθετη). Η πολιτική τοποθέτησης ορίζοταν με 1=άκρως δεξιά ως 7=άκρως αριστερά.

Κοινωνικές Κατηγορίες	Γενικός Μέσος Όρος (N=125)	Γενιά Μεταπολίτευσης (N=62)	Μεταπολεμική Γενιά (N=63)	F
Κληρικοί	2.70 (1.32)	2.98 (1.40)	2.41 (1.17)	6.14 **
Πανεπιστημιακοί	4.07 (1.22)	4.16 (1.36)	3.98 (1.07)	0.66
Αξιωματικοί στρατού	2.06 (0.95)	1.98 (0.90)	2.13 (1.00)	0.70
Φοιτητές	4.90 (1.23)	4.77 (1.22)	5.03 (1.24)	1.37
Καλλιτέχνες	4.71 (1.40)	4.76 (1.39)	4.67 (1.41)	0.13
Εργολαπιτές	1.87 (0.97)	1.89 (1.04)	1.86 (0.90)	0.03
Βιομήχανοι	1.88 (1.01)	1.90 (1.04)	1.86 (1.00)	0.06
Εργάτες	5.42 (1.21)	5.27 (1.31)	5.56 (1.10)	1.69
Δημόσιοι υπάλληλοι	4.15 (1.09)	3.94 (1.07)	4.37 (1.07)	5.05 *
Αγρότες	4.31 (1.37)	4.44 (1.42)	4.19 (1.32)	0.99
Μαθητές	4.40 (1.06)	4.13 (1.00)	4.67 (1.06)	8.48 **
Γυνάκες	4.05 (1.00)	3.94 (0.85)	4.16 (1.04)	1.74
Πολιτικοί	3.60 (0.91)	3.47 (1.04)	3.73 (0.75)	2.65
Ελεύθεροι επαγγελμ.	3.63 (1.19)	3.58 (1.34)	3.68 (1.03)	0.23
Έμποροι	3.38 (1.16)	3.42 (1.27)	3.35 (1.05)	0.11

* = p < .05 ** = p < .01

τεινοης.

Η δομή της αναπαράστασης των κοινωνικών κατηγοριών για το σύνολο των θεμάτων

Μετά την περιγραφή των τρόπων με τους οποίους τα υποκείμενα των δεύτερων προσλαμβάνονται τις κοινωνικές κατηγορίες για το καθένα από τα τρία θέματα πάνω στα οποία χωτήθηκαν, ας δούμε τις πιο λάγχανες ποινιατικές παραχγοντική ανάλιση, με περιστροφή τίποι να γίνονται και με εγκρίσια=factors (4), που εφαρμόστηκαν στις απαντήσεις των δεύτερων για τις τρεις τελειταύτες ερωτήσεις (την πρώτη ερώτηση δεν την λάβηκαν υπόψη με τη δεύτερη ερώτηση). Ο Πίνακας 5 μας δίνει τη βαρύτητα των κοινωνικών κατηγοριών (φροτίσεις άνω των .35) στις τέσσερις πιο λάγχανες ποινιατικές κατηγορίες, εκτός των αγχοτών, και εργινεί το ρεταπομπό των ελληνικού πληθυσμού.

μιανης.

Ο πρώτος παράγοντας, που εξηγεί το 16.1% της συνολικής διακύμανσης, προσδιορίζεται από τις φροτίσεις των κοινωνικών κατηγοριών που αφορούν την ερώτηση των νεοαξιωμάτων. Ο παράγοντας αυτός συνίθεται από όλες τις κοινωνικές κατηγορίες που προτείνονται και μπορεί να θεωρηθεί ότι εργινεί τον αντιναξιμό των ελληνικού πληθυσμού.

Ο δεύτερος παράγοντας (11.0% της συνολικής διακύμανσης) χαρακτηρίζεται από τις φροτίσεις των κοινωνικών κατηγοριών στην ερώτηση που μετρά τη στάση τους απέναντι στοις Αλβανούς. Στον παράγοντα αυτό φροτάνονται όλες οι κοινωνικές κατηγορίες, εκτός των αγχοτών, και εργινεί το ρεταπομπό των ελληνικού πληθυσμού.

Ο επόμενος παράγοντας (9.0% της συνολικής διακύμανσης) καθορίζεται από τις φροτίσεις της πολιτικής τοποθέτησης των αγχοτών (.68), των μαθητών (.66), των καλ-

Πίνακας 5

Κανονική παραγοντική ανάλυση [tύπου varimax με criteria=Factors (4)] των κοινωνικών κατηγοριών σχετικά με την απέλαση-ένταξη των Αλβανών, το νεοναζισμό και την πολιτική τους τοποθέτηση (N=125)

Μεταβλητές	Φορτίσεις παραγόντων			
	Παράγοντας 1	Παράγοντας 2	Παράγοντας 3	Παράγοντας 4
Απέλαση-Ένταξη				
Κληρικοί	.07	.40	-.04	.01
Πανεπιστημακοί	-.05	.82	.03	-.10
Αξιωματικοί στρατού	-.07	.55	.24	.03
Φοιτητές	.01	.78	.15	.03
Καλλιτέχνες	-.04	.80	.09	-.16
Εφοπλιστές	-.06	.36	-.02	-.03
Βιομήχανοι	-.10	.39	.04	.02
Εργάτες	.28	.45	-.11	.17
Δημόσιοι υπάλληλοι	.07	.64	-.08	.22
Αγρότες	.26	.22	-.08	.01
Μαθητές	-.01	.73	.15	.14
Γυναίκες	.10	.61	-.02	.14
Πολιτικοί	.19	.44	.06	-.14
Ελεύθεροι επαγγελματ.	.13	.56	-.06	-.16
Έμποροι	.14	.55	-.12	-.25
Νεοναζισμός				
Κληρικοί	.35	-.14	.33	-.46
Πανεπιστημακοί	.72	.01	-.05	-.07
Αξιωματικοί στρατού	.51	.17	.18	-.43
Φοιτητές	.72	-.01	-.09	.07
Καλλιτέχνες	.61	-.12	-.16	.11
Εφοπλιστές	.38	.01	.28	-.59
Βιομήχανοι	.42	-.04	.29	-.54
Εργάτες	.66	.16	-.11	-.06
Δημόσιοι υπάλληλοι	.78	.15	-.08	-.07
Αγρότες	.67	-.05	-.05	.07
Μαθητές	.70	.11	-.18	.10
Γυναίκες	.75	.04	.01	-.03
Πολιτικοί	.57	.01	.25	-.29
Ελεύθεροι επαγγελματ.	.73	.11	.16	-.17
Έμποροι	.73	.07	.14	-.16
Πολιτική Τοποθέτηση				
Κληρικοί	.01	.19	-.16	.49
Πανεπιστημακοί	.15	.06	.24	.09
Αξιωματικοί στρατού	-.09	-.08	-.07	.35
Φοιτητές	.11	.01	.64	.08
Καλλιτέχνες	.14	.17	.63	.14
Εφοπλιστές	.22	.02	.14	.77
Βιομήχανοι	.24	.06	.13	.76
Εργάτες	-.06	.05	.59	-.09
Δημόσιοι υπάλληλοι	-.02	.01	.54	-.25
Αγρότες	-.15	.07	.68	.02
Μαθητές	-.20	-.06	.66	-.21
Γυναίκες	-.09	.01	.56	-.13
Πολιτικοί	.10	-.08	.31	.32
Ελεύθεροι επαγγελματ.	-.10	-.20	.45	.37
Έμποροι	-.12	-.19	.36	.55
Ποσοστό κοινής διακύμανσης	16.1%	11.0%	9.0%	7.4%
Ποσοστό συνολικής διακύμανσης	43.4%			

λιτεχνών (.63), των φοιτητών (.64), των εργατών (.59), των γυναικών (.56), των δημόσιων υπαλλήλων (.54), των ελεύθερων επαγγελματιών (.45) και των εμπόρων (.36). Ο παράγοντας αυτός φαίνεται να εκφράζει τη δεξιά πολιτική τοποθέτηση των λαϊκών στρωμάτων.

Ο τέταρτος, τέλος, παράγοντας (7.4% της συνολικής διακύμανσης) φορτίζεται αρνητικά από τον αντιναζισμό των εφοπλιστών (-.59), των βιομηχάνων (-.54), των κληρικών (-.46) και των αξιωματικών του στρατού (-.43). Θετικά φορτίζεται από τη δεξιά πολιτική τοποθέτηση των εφοπλιστών (.77), των βιομηχάνων (.76), των εμπόρων (.55), των κληρικών (.49), των ελεύθερων επαγγελματιών (.37) και των αξιωματικών του στρατού (.35). Η αντιναζιστική στάση της οικονομικής, θρησκευτικής και στρατιωτικής εξουσίας βρίσκεται σε αντιπαράθεση με τη δεξιά πολιτική της τοποθέτηση. Η αντίστροφη αυτή σχέση παραπέμπει στο ναζισμό και τη δεξιά πολιτική τοποθέτηση της οικονομικής, θρησκευτικής και στρατιωτικής εξουσίας.

Αυτό που παρατηρούμε από τους παραπάνω παράγοντες είναι ότι, παρόλο που η παραγοντική ανάλυση έγινε στο σύνολο των κοινωνικών κατηγοριών των τριών θεμάτων (15 κοινωνικές κατηγορίες x 3 θέματα), οι κοινωνικές κατηγορίες που φορτώνονται σε κάθε παράγοντα αυτονομούν, κατά κάποιο τρόπο, τα τρία θέματα. Για το λόγο αυτό, το όνομα του κάθε παράγοντα καθορίστηκε τόσο από τις κοινωνικές κατηγορίες που τον συνθέτουν, δύο και από το ίδιο το θέμα. Αυτό φανερώνει την απουσία συσχέτισης των κοινωνικών κατηγοριών και των θεμάτων. Ο τέταρτος παράγοντας, ωστόσο, συνδυάζει τη ναζιστική στάση και τη δεξιά πολιτική τοποθέτηση των κοινωνικών κατηγοριών.

Ας δούμε διιώσ τώρα πώς οι παραπάνω τέσσερις διαστάσεις, γύρω από τις οποίες δομούνται οι κοινωνικές αναπαραστάσεις του ρατσισμού, ναζισμού και της πολιτικής τοποθέτησης των κοινωνικών κατηγοριών διαφροποιούν τα άτομα της γενιάς της μεταπολίτευσης από τα άτομα της μεταπολεμικής

γενιάς. Από την ανάγνωση του Πίνακα 6, όπου εγγράφονται οι μέσες παραγοντικές τιμές των τεσσάρων παραγόντων για τις δύο ομάδες των υποκειμένων του δείγματος και η ανάλυση διακύμανσης, βλέπουμε ότι τρεις από τους τέσσερις παράγοντες εμφανίζουν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ των δύο ομάδων: ρατσισμός του ελληνικού πληθυσμού ($F(1,123)=5.20$, $p<.05$), δεξιά πολιτική τοποθέτηση των λαϊκών στρωμάτων ($F(1,123)=4.66$, $p<.05$) και ναζισμός και δεξιά πολιτική τοποθέτηση της οικονομικής, θρησκευτικής και στρατιωτικής εξουσίας ($F(1,123)=4.20$, $p<.05$).

Συγκεκριμένα, παρατηρούμε ότι ο παράγοντας της ρατσιστικής στάσης του ελληνικού πληθυσμού εκφράζει περισσότερο τα άτομα της μεταπολεμικής γενιάς ($MO=-.20$) από ό,τι τα άτομα της γενιάς της μεταπολίτευσης ($MO=.20$). Ο παράγοντας που παραπέμπει στη δεξιά πολιτική τοποθέτηση των λαϊκών στρωμάτων θεωρείται σημαντικότερος από τα άτομα της γενιάς της μεταπολίτευσης ($MO=-.19$) από ό,τι από τα άτομα της μεταπολεμικής γενιάς ($MO=.19$). Ο τελευταίος παράγοντας που διαφοροποιεί τις δύο ομάδες είναι ο παράγοντας που συσχετίζει το ναζισμό με τη δεξιά πολιτική τοποθέτηση της οικονομικής, θρησκευτικής και στρατιωτικής εξουσίας. Αυτός τονίζεται περισσότερο από τα άτομα της γενιάς της μεταπολίτευσης ($MO=-.18$) από ό,τι από τα άτομα της μεταπολεμικής γενιάς ($MO=.18$).

Γενική συζήτηση

Προσπαθήσαμε να προσεγγίσουμε τις κοινωνικές αναπαραστάσεις των κοινωνικών κατηγοριών σχετικά με το ρατσιστικό-ναζιστικό φαινόμενο και την πολιτική τους τοποθέτηση, μέσα από τις απαντήσεις που έδωσε ένα δείγμα υποκειμένων. Η πρόβλεψη που κάναμε ήταν ότι η πρόσθληψη των κοινωνικών κατηγοριών θα ακολουθούσε τη διαδικασία της κατηγοριακής διάχρισης: αντιρατσιστικές, αντιναζιστικές, αριστερές - ρατσιστικές, να-

Πίνακας 6

Μέσες παραγοντικές τιμές για τους τέσσερις παράγοντες της ευκόνιας των κοινωνικών κατηγοριών για τις δύο ομάδες των δείγματος και ανάλυση διακήματος (το πρόστιμο “-” παρκετέπει σε μια ανησυχητική πρόσληψη των παράγοντα)

Παράγοντες	Γενιά της Μεταπολέμευσης	Μεταπολεμική Γενιά	F
1. Αντιναζιστικός του πληθυρισμού	+.09	-.09	1.07
2. Ρατσιστικός του πληθυρισμού	+.20	-.20	5.20*
3. Δεξιά πολιτική τοποθέτηση των λεύκων στρατιώτων	-.19	+.19	4.66*
4. Αντιαρβίθευη του αντιναζιστικού και της δεξιάς πολιτικής τοποθέτησης της οικονομικής θρησκευτικής και στρατιωτικής εξοπλίσεως	-.18	+.18	4.20*

* = $p < .05$

ζιστικές, δεξιές κοινωνικές κατηγορίες, που μιας κληροδότησε η πρώτη τη μεταπολέμευση πολιτικο-ιστορική περίοδος, και ότι αυτή η αξιολογική κατηγοριοποίηση θα διαφροδοποιούνε τις δύο κοινωνικές ομάδες των δείγματος. Τι μπορούμε να γράψουμε στο τέλος αυτής της μελέτης:

Για το ιδιόμορφο πρόβλημα των Αλβανών, η στάση των κοινωνικών κατηγοριών γίνεται αντιληπτή από τα υποκείμενα των δείγματος ότι κιναίνεται από οιδετέρη ως αρνητική. Οι κοινωνικές κατηγορίες, σύρραγμα με το δείγμα μιας, θεωρούν ότι η μαζική είναι οδος των Αλβανών στην Ελλάδα αύξησε το ποσοστό της ανεργίας και της εγκληματικότητας και προτείνουν την απέλιση τους ως λίστη των προβλήματος. Οι αξιωματικοί των στρατού, οι εργάτες, οι δημόσιοι υπάλληλοι, οι αγρότες και οι γινακίκες αναπαρίστανται ως ταχείνοι ποι έχουν την περισσότερο διηγεμένη στάση απέναντι στους Αλβανούς, ενώ οι εφοπλιστές, οι βιομήχανοι και οι κληρικοί προσλαμβάνονται ως εκφραστές μιας οιδετερότητας. Μια μετριαπόλης αντιναζιστική στάση φαίνεται να χαρακτηρίζει την ευκόνια των υποκείμενων του

δείγματος για τις κοινωνικές κατηγορίες που τους προτείνονται. Από αυτή την ευκόνια εξαιρούνται οι κοινωνικές κατηγορίες των αξιωματικών των στρατού, των εφοπλιστών και των βιομήχανων, οι οποίοι αναπαρίστανται ως οιδέτεροι. Όσον αφορά την πολιτική τοποθέτηση των κοινωνικών κατηγοριών, αυτή κιναίνεται από τα δεξιά ίντο λέγο αριστερά περνώντας κατά κύριο λόγο από το κέντρο.

Γενικά, μπορούμε να πούμε ότι η κοινωνιοψυχολογική διάπλωση των κοινωνικών κατηγοριών προσλαμβάνεται αφιλιημένη και ότι κλιμακίνεται από το χατσιάδο στην οιδετερότητα και από τον αντιναζιστικό στην οιδετερότητα. Και, ενώ ο χαρακτηρισμός του αντιναζιστή (θετικά αξιολογημένος) θα γινόταν εύκολοι αποδεκτός από το μέσο 'Ελληνα, ο χαρακτηρισμός του ρατσιστή (αρνητικά αξιολογημένος) θα συναντούνται βίαιες αντιστάσεις. Μήποτε αυτή η χατσιαστική πρόσληψη αποκαλύπτει μια μορφή κρυπτορατσισμού, που μελέτησαν αρκετοί ερευνητές, και η οποία συμπικνώνεται στην πρόστιμη: "Εγώ δεν έμαι ρατσιστής, αλλά δε θέλω η κόρη μου να παντρευτεί ένα μαύρο" ή "Εγώ δεν έμαι ρατσι-

στής, αλλά οι Αλβινοί το παρκικάνοντες ...”; Όπως υποστηρίζει ο Billig (1984), στις σήγχρονες διτικές ειρηνοπαύκες κοινωνίες οι και θαράρι φιλομοστικές ιδέες δε γίνονται αποδεκτές, διότι συγχροίονται με τις κοινά αποδεκτές κοινωνικές αξέσ. Οι χατιστικές στάσεις δήμως αντιτείκονται με τις στερεότυπα (Taifsel, 1990). Από την άλλη, το να δηλώνει κάποιος τα φιλονιαζιστικά του αισθήματα είναι σαν να αποδέχεται το καθεστώς της “αντιδραστης”, του “παρελθόντος”, εκφράζοντας κοινωνικές αξέσ που είναι “ενάντια στο ρεύμα” της εποχής (Μαντόγλου, 1992). Οι χατιστικές και νιζιστικές αξέσ, λοιπόν, δύνανται ενάντια στο ρεύμα της εποχής, τείνοντας να επερκυστούν. Αυτό φαίνεται τόσο μέσω από ένα σύνολο θεμοιθετημένων αντιφιλομοστικών και αντινιαζιστικών μέτρων, όσο και από την αποδοχή και έντεκτη τοις στο σύστημα αξέων των απόμονων. Ιδιαίτερα για το φαινόμενο των χατισμάτων, οι Perez, Mugny, Liavata, & Fierres (1993) αναφραγτούνται πάνω είναι δινατόν η πλειοψηφία των κόσμου να δηλώνει ότι είναι ενάντια στο χατισμό και ταυτόχρονα να μην περνάει μέρα χωρίς να σημάνει μια φατιστική πράξη. Η απάντηση δίνεται από τοις ίδιους τους συγχρηματίες, οι οποίοι γράφονται ότι “η χατιστική στάση χαρακτηρίζεται από μια διπλή δινιαμική: η μια έκδηλη, η άλλη λανθάνοντα. Μόνο μια μιειοψηφία χατιστών ήταν δήλωνε κατά έναν έκδηλο τρόπο τη χατιστική της στάση. Όσο για την πλειοψηφία που δηλώνει ενάντια στο χατισμό, αυτή δε θα ήταν παρά σε ένα έκδηλο επίπεδο, συνεχίζοντας να διατηρεί ένα χατισμό, ο οποίος γίνεται ακόμη πιο δίνοκολος να αντιμετωπιστεί επειδή είναι λανθάνων” (σ. 127).

Εάν δήμως επιμείνουμε σε αυτή την προβληματική του χρυστοφιλομοσιού ή λανθάνοντος χατισμού και των αντιδραστικών, παρελθοντικών στάσεων ή απομιαρινθούμεις από την προβληματική αυτού του άρχοντος που, σε τελευταία ανάλυση, δεν αποσκοπεί στην καταγραφή των απόψεων των υποκειμένων του δεύτητος, αλλά στις κοινωνικές αναπαραχωτάσεις των απόψεων των κοινωνικών κατηγοριών. Από τη μια, λοιπόν, έχομε μια χα-

τιστική πρόσαληψη των κοινωνικών κατηγοριών και από την άλλη μια αντινιαζιστική. Όσον αφορά την αντιφατιστική και νιζιστική πρόσληψη, αιτές εκφράζονται από την οιδετερότητα (το μέσον την κλίμακας). Η εικόνα αυτή συγχρενεί με την εικόνα που προστίθηκαν να περάσουν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Βέβαια, ένα πρόβλημα που δημιουργείται εδώ είναι τα μέσα μαζικής ενημέρωσης εξέρευναν τις γενικές πεποιθήσεις του κοινού ανθρώπου (τον μέσον Έλληνα), ή μήπως οι εκπρόσωποι των μέσων μαζικής ενημέρωσης, όντας και οι ίδιοι πρακτικοί/κοινοί ή ανθρώποι, κατανόησαν και εξήγησαν τα εν λόγῳ φαινόμενα με τον ίδιο τρόπο; Μήπως δηλαδή οι εκπρόσωποι των μέσων μαζικής ενημέρωσης και τα υποκείμενα του δεύτητος μιας βιούζονται στις ίδιες απλούχες άρρωστες θεωρίες για να ερμηνεύσουν το φαινόμενο των Αλβινών και το νιζισμό και για το λόγο αυτό εμφανίζεται μια κοινή διανοητική αναπαράσταση (Leyens, 1983):

Η εικόνα της πολιτικής τοποθέτησης των κοινωνικών κατηγοριών εμφανίζει μια κεντροδεξιά τάση, με εξαύρεση τους εργάτες και λόγο τους φοιτητές. Θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι αυτή καθιούζεται τόσο από τη βελτίωση των κοινωνικο-οικονομικών συνθηράν των ελληνικού πληθυσμού, όσο και από τις αλλιαγές που έγιναν στην εποχή μιας και, πιο σημαντικές, από την κατάρρευση του υπαρχτού σοσιαλισμού που είχε συνέπειες και στον ελληνικό χώρο. Στη γενική εικόνα των υποκειμένων του δεύτητος για τις προτεινόμενες κοινωνικές κατηγορίες δεν εμφανίζεται ούτε ακραία κατηγοριακή διάκριση ούτε παρελθοντική αξιολογική συνχέτιση: δεξιές, χατιστικές, νιζιστικές - αψιστερές, αντιχατιστικές, αντινιαζιστικές. Το αποτέλεσμα αυτό φαίνεται και από την ανάλυση παραγόντων που εφαρμόζοταν στις κοινωνικές κατηγορίες για το σύνολο των θεμάτων. Ο τρόπος με τον οποίο προσλαμβάνονται οι κοινωνικές κατηγορίες βιάζεται με ότι έχει αλλάξει.

Για το διαιροφετικό τρόπο οργάνωσης της

εικόνας των κοινωνικών κατηγοριών ανάλογα με την ομάδα που ανήκουν τα υποκείμενα, παρατηρούμε ότι τα άτομα της γενιάς της μεταπολίτευσης, περισσότερο από τα άτομα της μεταπολεμικής γενιάς, αντιλαμβάνονται τις κοινωνικές κατηγορίες των αξιωματικών του στρατού, των εφοπλιστών, των μαθητών και των πολιτικών ότι αποδέχονται την απόδοση της ανέσης της ανεργίας και της εγκληματικότητας στους Αλβανούς. Επιπλέον, εκτιμούν εντονότερα τη φιλοναζιστική στάση των εργατών και δημιούρων υπαλλήλων και τη δεξιά πολιτική τοποθέτηση των μαθητών και δημιούρων υπαλλήλων. Αντίθετα, τα άτομα της μεταπολεμικής γενιάς αντιλαμβάνονται περισσότερο την επιθυμία απέλασης των Αλβανών από τους κληρικούς, τους δημιούρους υπαλλήλους και τις γυναίκες. Τους κληρικούς, εφοπλιστές και βιομηχάνους τους θεωρούν περισσότερο φιλοναζιστές και εκτιμούν τους κληρικούς ως περισσότερο δεξιούς.

Οι αναλύσεις διακύμανσης, που έγιναν πάνω στους παραγοντικούς δείκτες των κοινωνικών κατηγοριών, ενδυναμώνουν τη σχετικά διαφοροποιημένη πρόσληψη των κοινωνικών κατηγοριών από τις δύο ομάδες του δείγματος. Τα άτομα της μεταπολεμικής γενιάς τονίζουν περισσότερο από τα άτομα της γενιάς της μεταπολίτευσης το ρατσισμό του ελληνικού πληθυσμού. Η δεξιά πολιτική τοποθέτηση των λαϊκών στρωμάτων και η αντιπαράθεση του αντιναζισμού και της δεξιάς πολιτικής τοποθέτησης της οικονομικής, θρησκευτικής και στρατιωτικής εξουσίας εκφράζουν καλύτερα τα άτομα της γενιάς της μεταπολίτευσης.

Τα αποτελέσματα αυτής της εμπειρίκης έρευνας έδειξαν ότι η κατηγοριακή ταξινόμηση/συνσχέτιση “αριστερά/προοδευτικές” - “δεξιές / συντηρητικές” δυνάμεις, που λειτουργούνσε ως κεντρικός πυρήνας της κοινωνικής αναπαράστασης του ελληνικού πληθυσμού μέχρι το '74, φαίνεται να τροποποιείται. Αυτή η τροποποίηση αγγίζει και τα άτομα της μεταπολεμικής γενιάς. Είναι, δημοσι-

περισσότερο αισθητή στα άτομα της γενιάς της μεταπολίτευσης. Ο Flament (1989) αναφέρει ότι οποιαδήποτε τροποποίηση του κεντρικού πυρήνα μιας αναπαράστασης επιφέρει μια αναδόμηση της αναπαράστασης που συνεπάγεται την αλλαγή της. Θα μπορούσαμε, λοιπόν, να υποστηρίξουμε, στην περίπτωση του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού, ότι οι κοινωνικές αναπαράστασεις, ως κανόνας ανάγνωσης και αποκαθικοτοίησης της πραγματικότητας, έχουν υποστεί αλλαγές; Τα αποτελέσματα αυτής της έρευνας ενδυναμώνουν αυτή την πρόταση. Η ισχύ τους δημιως είναι πολύ περιορισμένη (τόσο όσον αφορά την αντιπροσωπευτικότητα του δείγματος, όσο και την ποικιλία των θεμάτων που συνθέτουν το ερωτηματολόγιο), για να θεωρηθούν ότι δίνουν μια οριστική απάντηση στο πρόβλημα της παρελθοντικής κατηγοριακής πρόσληψης του ελληνικού πληθυσμού. Αξέιδει δημοσιώς τον κόπο να προβληματισθούμε. Εξάλλου, τα συμπεράσματα αυτής της έρευνας, και ιδιαίτερα η άμβλυνση της διάκρισης αριστερά-δεξιά, συμβάλλουν στην εξήγηση φαινομένων όπως, για παράδειγμα, η υπουργοποίηση του Μίκη Θεοδωράκη στη Νέα Δημοκρατία και η ίδρυση της Πολιτικής Άνοιξης, η οποία προσπαθεί να υπερβεί τα παλιά πολιτικά σχήματα, και στην οποία προσχώρησε ο Α. Λεντάκης, ανεξάρτητος βουλευτής του Συνασπισμού. Η αδυναμία διατύπωσης πρότασης που συνεπάγεται τη διάσπαση των πολιτικών κομμάτων (διάσπαση του ΚΚΕ και του ΚΚΕ εσ.) είναι ένα άλλο παράδειγμα.

Βιβλιογραφία

- Abric, J.-C. (1987). *Coopération, compétition et représentations sociales*. DelVal.
- Billing, M. (1984). Racisme, préjugés et discriminations. In S. Moscovici (Ed.), *Psychologie Sociale* (pp. 235-241). PAF.
- Δημαράς, Α. (1983). Η εκπαίδευση φορέας

- διαμόρφωσης και εκχάραξης της ελληνικότητας. Στο Δ. Γ. Τσαύνη (Εκδ.), *Ελληνισμός - Ελληνικότητα* (σ. 235-241). Εστία.
- Flament, C. (1989). Structure et dynamique des représentations sociales. In D. Jodelet (Ed.), *Les représentations sociales* (pp. 204-219). PUF.
- Leyen, J.-Ph. (1983). *Sommes-nous tous des psychologues?* Pierre Mardaga.
- Μαντόγλου, Α. (1992). *Μελέτη μας μειονότητας: Η εξέγερση των Πολυτεχνείου, Νοέμβρης 1973. Διδακτορική διατριβή στην Ψυχολογία*, Πάντειο Πανεπιστήμιο.
- Moscovici, S. (1969). Πρόλογος. In C. Herzlich (Ed.), *Santé et Maladie, Analyse d'une representation sociale*. Paris, Mouton.
- Moscovici, S. (1976). *La psychanalyse son image et son public*. Paris, PUF.
- Moscovici , S. (1988). *La machine à faire des dieux*. Fayard.
- Παπαστάμου, Σ. (1990). (Εκδ.), *Εισαγωγή, Σύγχρονες έρευνες στην κοινωνική ψυχολογία, Διομαδικές Σχέσεις*. Οδυσσέας.
- Κούνδουρος, Σ. P. (1978). *Η Ασφάλεια του Καθεστώτος, Πολιτικοί Κρατούμενοι, Επτοποίεις και Τάξεις στην Ελλάδα 1924-74. Καστανιώτης*.
- Pérez, J. A., Mugny, G., Liavata, E., & Fierres, R. (1993). Paradoxe de la discrimination et conflit culturel: Etudes sur le racisme. In J. A. Perez, & G. Mugny (Eds.), *Influences Sociales, la théorie de l'élaboration du conflit* (pp. 125-145).
- Tajfel, H. (1972). La categorisation sociale, In S. Moscovici (Ed.), *Introduction a la psychologie sociale* (pp. 272-302), Tome 1. Librairie Larousse.
- Tajfel, H., & Forgas, J. P. (1990). Κοινωνική κατηγοριοποίηση, γνώσεις, αξίες και ομάδες. Στο Σ. Παπαστάμου (Εκδ.), *Διομαδικές Σχέσεις* (σ. 271-298). Οδυσσέας.
- Tajfel, H. (1990). Κοινωνικά στερεότυπα και κοινωνικές ομάδες. Στο Σ. Παπαστάμου (Εκδ.), *Διομαδικές Σχέσεις* (σ. 113-140). Οδυσσέας.
- Τσουκαλάς, Κ. (1987). *Κράτος, Κοινωνία, Εργασία, στη μεταπολεμική Ελλάδα*. Θεμέλιο.
- Turner, J. C. (1990). Προς ένα γνωστικό επαναποσδιορισμό της κοινωνικής ομάδας, Στο Σ. Παπαστάμου (Εκδ.), *Διομαδικές Σχέσεις* (σ. 299-326). Οδυσσέας.
- Φραγκουδάκη, Α. (1979). *Τα αναγνωστικά βιβλία του δημοποιού σχολείου*. Θεμέλιο.
- Χαρολάμπης, Δ. (1985). *Στρατός και πολιτική εξουσία: Η δομή της εξουσίας στην μετεμφύλιακή Ελλάδα*. Εξάντας.

Abstract

The political categorization of the Greek population between “leftwing”/“progressive”-“rightwing”/“conservative” forces, that first appeared with the establishment of the Communist Party (1920) and lasted up to the end of the military dictatorship (1974), determined the social representations and behaviors of Greek people. The central hypothesis of this article is that, after the political reform, and especially in our days, this categorical perception was modified. This hypothesis was validated by the answers given by two social groups of subjects (the generation of the political-reform and the after-war generation) about the racist-antiracist, nazist-antinazist attitude of 15 social categories and their left-right political position.